

Millî Eğitim Bakanlığı Lise Ders Kitapları'na Göre Lozan Antlaşması

Seher Akça¹

Özet

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir'i işgal ettikten sonra hızla Ankara'ya doğru ilerlememiştir. Türk Milleti önce Kuvâ-yı Milliye Teşkilatı ile bu ilerlemeyi durdurmaya çalıştı ise de başarısız olmuştur. Bunun üzerine 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM açılmıştır. TBMM Yunan ilerleyişini durdurmak için düzenli orduyu kurmuştur. Batı Cephesi'nde düzenli ordu 6-10 Ocak 1921 tarihlerinde I. İnönü Muharebesini ve 23-31 Mart 1921 tarihlerinde II. İnönü Muharebesini ve 13 Eylül 1922 tarihinde Sakarya Savaşını kazanmıştır. 26 Ağustos 1922 tarihinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa komutasında Türk Ordusu Afyon'dan Büyük Taarruzu başlatmış ve 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e ulaşmıştır.

3-11 Ekim 1922 tarihleri arasında Marmara Denizi'nin küçük bir kasabası olan Mudanya'da yapılan görüşmeler sonucu Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Mudanya Mütarekesi'nden sonra Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri temsilcileri Lozan'da bir konferans için toplanmıştır. Lozan'da çetin görüşmelerden sonra 24 Temmuz 1923 tarihinde Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Ankara Hükümeti Batılı Devletler tarafından resmen tanınmıştır.

Bu makalede, 1934, 1958, 1973, 1976 ve 2000 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından liseler için hazırlatılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında Lozan Barış Antlaşması'nın nasıl yapıldığı, Lozan'da çözülen ve çözülemeyen sorunların neler olduğu ve bu kitaplar arasındaki benzer ve farklı yönlerin neler olduğu ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Giriş

I. Dünya savaşı sonrası İttifak ve İtilaf Devletleri Paris'te bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda üçler konseyi olarak adlandırılan İngiltere, Fransa ve ABD İzmir'in güçlü İtalya yerine zayıf kendi isteklerini yerine getirecek Yu-

1 Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, seherakca@mu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4987-8087,

nanlılara verilmesine karar vermişlerdir. Bu karar gereğince 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir².

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Batı Anadolu Bölgesi'nde bir taraftan İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti gibi Müdafaya-yı Hukuk Cemiyetleri kurulurken diğer taraftan da Ödemiş, Ayvalık, Aydın, Menteşe gibi yerlerde Kuvâ-yı Millîye Örgütleri kurulmuştur³.

İzmir'in işgalinden sonra Yunanlılar bir taraftan Gediz Vadisi'nde ilerleyerek sırasıyla Manisa, Turgutlu, Tire ve Saruhanlı'yı işgal ettiler diğer taraftan da Menderes Havzası'nda ilerleyerek yine sırasıyla Selçuk, Aydın ve Nazilli ve Sarayköy'ü işgal etmişlerdir⁴.

4-11 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Sivas'ta toplanan Sivas Kongresi bir taraftan Anadolu'daki tüm Müdafaya-yı Hukuk Cemiyetlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaya-yı Hukuk Cemiyeti adı altında toplarken diğer taraftan da Batı Anadolu'daki Kuvâ-yı Millîye Birliklerini Batı Anadolu Umum Kuvâ-yı Millîye Kumandanlığı çatısı altında bir araya getirilmiştir. Bu kumandanlığın başına da Ali Fuat Paşa'yı atanmıştır⁵.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM açıldıktan sonra Anadolu'daki askeri birlikler cephe teşkilatı haline getirilmiştir. 16 Mayıs 1920 tarihinde de TBMM Hükümeti düzenli orduya geçiş için Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığının görev tanımlarını yapmıştır.

22 Haziran 1919 tarihinde Yunanlılar Batı Cephesi'nde yeni bir taarruza kalkışarak sırasıyla Balıkesir, Bursa ve Uşak'ı işgal etti Bu durum Mustafa Kemal Paşa'yı Batı Cephesi'nde düzenli orduyu kurmaya itmiştir. Bu bağlamda 8 Kasım 1919 tarihinde Batı Cephesi Kumandanlığı Ali Fuat Paşa'dan alınarak yerine İsmet Paşa atanmıştır⁶.

Çerkez Ethem olayından istifade etmek ve düzenli ordunun daha da güçlenmesini engellemek için 6 Ocak 1921 tarihinde Yunanlılar İnönü Mevkii'nde Türk Birliklerine saldırmıştır. 10 Ocak 1921 tarihinde umulmadık

2 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz, C. I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2016,S.27-30, Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul,2002,s.28-35, *Türk İstiklal Harbi ve Mondros Müzakeresi ve Tatbikatı I*, Genelkurmay Basımevi Ankara,1992,s.188-200.

3 Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1998,s.41-88.

4 Nuri Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1990,s.34-36.

5 *Kemal Atatürk Nutuk,1919-1927*, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2004,s.61-116

6 *Kemal Atatürk Nutuk,1919-1927*,s.338-344.

bir yenilgi alan Yunan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu zafer üzerine Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'ya bir kutlama telgrafi çekmiştir⁷.

23 Mart 1921 tarihinde Yunanlılar hem I. İnönü Savaşı'nın öcünü almak hem de Sevr Antlaşması'nı Ankara Hükümeti'ne zorla kabul ettirmek için Bursa'dan Eskişehir'e doğru harekete geçmiştir. 31 Mart 1921 tarihinde iki ordu yine İnönü Mevkii'nde karşı karşıya gelmiştir. Burada ağır bir mağlubiyet alan Yunanlılar tekrar geri çekilmek zorunda kalmıştır⁸.

II. İnönü Savaşı'ndan da mağlup ayrılan Yunanlılar tekrar saldırı için hazırlığa başlamıştır. Bu bağlamda Yunan Kralı ordusuna moral vermek için İzmir'e kadar gelmiştir. 14 Temmuz 1921 tarihinde başlayan Yunan saldırılar karşısında Türk birlikleri önce Kütahya'yı boşalttı sonra da Eskişehir ve Afyon'u boşaltarak 25 Temmuz 1921 tarihinde Sakarya Irmağı doğusuna çekilmek durumunda kalmıştır. Türk Ordusu'nun Sakarya Irmağı doğusuna çekilmesi hem TBMM'de moral bozukluğuna hem de Başkumandanlık konusunun tartışmaya açılmasına sebep olmuştur⁹.

Türk Ordusu'nun Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmesi üzerine 5 Ağustos 1921 tarihinde TBMM hem kendi yetkilerini hem de Başkumandanlık yetkisini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir. Bu yetkileri aldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa önce ordunun ihtiyaçları için "*Tekâlif-i Millîye Kararlarını*" yayınlamış sonra da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile cepheye giderek orduyu savaşa hazırlamıştır. 23 Ağustos 1921 tarihinde Yunan ordusunun saldırı ile başlayan savaş 9-10 Eylül 1921 tarihinde Türk ordusunun karşı taarruzu ile devam etmiştir. 13 Eylül 1921 tarihinde Yunan ordusunun Sakarya Irmağı'nın doğusuna atılması ile 22 gün süren savaş Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır¹⁰.

Sakarya Savaşı'ndan önce yapılan savaşlar savunma amaçlı idi. Artık sıra taarruz savaşına gelmişti. İşte bu amaçla ordu bir yıl hazırlık yaptı. 1922 yılının Ağustos ayında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa savaşı yönetmek üzere Afyon'a gelmiştir. 26 Ağustos 1922 sabahı Türk Ordusu taarruza geçmiştir. Bu taarruz 1 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular İlk He-

7 *Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi 3. Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.145-246, Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.5-26.

8 *Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi 3. Kısım*, s.247-512.

9 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV*, s.97-120.

10 Falih Rıfık Atay, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1969, s.292-306.

definiz Akdeniz'dir, İleri!" emri ile İzmir'e doğru devam etti. 9 Eylül 1922 tarihinde Türk Ordusu İzmir'e girmiştir¹¹.

Türk Ordusu bir taraftan İzmir'e girerken diğer taraftan da İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına ulaştı. Trakya ise hâlâ işgal altındaydı. İngiltere boğazlar bölgesine Türk Ordusu'nun girmesini istemiyordu. Hatta bu konuda İngiltere savaşı bile telaffuz etmeye başlamıştı. Fakat araya Fransa ve İtalya'nın girmesi ile TBMM Hükümeti ile İngiltere arasında bir mutabakat sağlanmıştır. Bu mutabakat sonucu 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Konferansı başlamıştır. Konferansta Türkiye'yi Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, İngilizleri General Harrington, Fransızları General Charpy, İtalyanları General Mon Belli temsil etmiştir. Yunan temsilci konferansa katılmamıştır. Ancak görüşlerini Mudanya'ya geldiği gemiden İtilaf Devletleri temsilcilerine iletmiştir.3 Ekim 1922 tarihinde başlayan görüşmeler 11 Ekim 1922 tarihine kadar çok tartışmalı geçmiştir. Tartışmaların ağırlık noktasını İstanbul ve Trakya'nın bir an evvel boşaltılarak Türklere teslim edilmesi oluşturmuştur. Bir ara görüşmeler kesilme noktasına gelmiş, Türk tarafının ısrarlı tutumu sonucu görüşmeler antlaşma ile sonuçlanmıştır¹².

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte kalıcı barışın yapılması için İsviçre'nin Lozan şehrinde konferans toplanmasına karar verilmiştir. TBMM Hükümeti Lozan'a gidecek heyete başkanlık yapmak üzere İsmet Paşa'yı seçmiştir.

İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ni de Lozan'a davet edince TBMM Hükümeti Saltanatı kaldırarak Türk Milleti'nin gerçek temsilcisinin Ankara Hükümeti olduğunu göstermiştir. Konferans 20 Kasım 1922 tarihinde başlamıştır. Konferans'ta Ankara Hükümeti'nin karşısında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, ABD ile kendi konularında Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan temsilcileri vardı.

Konferansın ilk safhası 20 Kasım 1922 ile 4 Şubat 1923 tarihleri arasında yapılmıştır. Çok çetin geçen bu safhada Boğazlar, Musul, Kapitülasyonlar, Osmanlı Borçları, Türkiye ile Yunanistan arasında azınlıkların durumu ve Patrikhane Meselesi gibi önemli konular vardı.

Konferansta çıkarları açısından İngiltere Musul ve Boğazlar, Fransa Suriye Manda terliği, borçlar, kapitülasyonlar ve imtiyazlar ve İtalya ise kapitülasyonlar, adalar ve kabotaj meselesine önem vermiştir. İtilaf Devletleri uzun ve çetin görüşmelerden sonra Türk heyetine 31 Ocak 1923 tarihinde bir antlaşma metni sunmuştur. Türk heyeti bu metni 4 Şubat 1923 tarihine kadar incelemiş ve bunun kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Bu durum üzerine

11 *Kemal Atatürk Nutuk, 1919-1927*, s.450-455. Halide Edip Adivar, *Türkin Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1973, s.206-250.

12 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt IV, s.195-219

konferans dağılmış ve 20 Şubat 1923 tarihinde Türk heyeti Ankara'ya dönmüştür.

İtilaf Devletleri'nin Türk Heyeti'ne sunduğu antlaşma metni TBMM'de tartışılmıştır. Bu tartışma sonrası 8 Mart 1923 tarihinde Türkiye'nin yeni teklifleri İtilaf Devletleri'ne iletilmiştir. İtilaf Devletleri bu teklifleri değerlendirdikten sonra 23 Nisan 1923 tarihinde konferansın yeniden Lozan'da toplanması kararlaştırılmıştır.

Lozan Konferansı'nın ikinci aşaması 23 Nisan 1923 tarihinde başlamıştır. Sert tartışmalar sonucu 24 Temmuz 1923 tarihinde Türk tarafı adına İsmet Paşa Lozan Antlaşması'nı imzalamıştır. Heyet döndükten sonra antlaşma metni TBMM'de tartışılmıştır. Bu toplantıda mebuslar Musul meselesi, İskenderun Sancağının durumu, Fransa mandasının kalması gibi konularda sert eleştiriler yapmıştır. Sonuçta 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM'de Lozan Antlaşması 213 oy ile kabul edilmiştir.

Lozan Antlaşmasının Hükümleri:

Lozan Antlaşması'nda; sınırlar, boğazlar, kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'nin Borçları ve azınlıklar konuları üzerinde anlaşmaya varılan hükümleri aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

1-Sınırlar:

-Suriye Sınırı: 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmış olan Ankara Antlaşması hükümlerine göre kabul edildi.

-Irak Sınırı: Musul meselesi ve Irak sınırı meselesi taraflar arasında yapılacak görüşmeler sonucu dokuz ay içinde çözülmek şartıyla ertelendi.

-Bulgaristan Sınırı: Karadeniz kıyısındaki Rezve Deresi ağzından başlıyor ve Türk-Yunan sınırı olan Meriç Nehri'nin keşiştiği yerde bitiyordu.

- Yunanistan ve Adalar: Yunanistan ile Meriç Nehri sınır olarak kabul edildi. Karaağaç savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verildi. İmroz, Bozcaada ve Tavşan Adaları Türkiye'de kaldı. On iki Ada İtalya da kaldı. Diğer Ege Adaları Yunanistan'a bırakıldı.

2-Azınlık:

Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlıklara ayrıcalıklar verilmedi. Türk vatandaşı olan azınlıklar kanun önünde eşit olacaktı. Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları dışında kalan Türkler ve Rumlar karşılıklı mübadele edilecekti.

3- Kapitülasyonlar:

Kapitülasyonların her türlü silendi kaldırılacaktı.

4-Borçlar:

Osmanlı Devleti'nin Kırım Harbi ile başlayan ve devleti iflase sürükleyen borçlarının Fransız Frangı olarak ödenmesi kabul edildi.

5- Boğazlar ve İstanbul'un Durumu:

İstanbul ve Çanakkale Boğazları savaş tehlikesi karşısında veya Türkiye'nin savaşa girmesi halinde silahlandırılacaktı. Boğazların her iki yakasında 15 km'lik bir bölge silahsızlandırılacaktı. Her iki boğazın yönetimi "Boğazlar Komisyonu" adı altında uluslararası bir komisyon tarafından sağlanacaktı. Savaş gemilerinin boğazlardan geçişi belirli esaslara bağlandı. Ticaret gemileri serbestçe geçiş yapabilecekti. Ancak Türkiye harbe taraf ise sadece tarafsız devletlerin gemileri boğazlardan geçebilecekti.

Bu antlaşmanın TBMM tarafından onaylanmasını takip eden bir buçuk ay içinde İtilaf Devletleri İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında bulunan kuvvetlerini geri çekerek ülkeyi terk edecekti¹³.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI LİSE DERS KİTAPLARINA GÖRE LOZAN ATLAŞMASI

1934 yılından 2000 yılına kadar farklı kişilerin farklı tarihlerde yazdığı Millî Eğitim Bakanlığı Lise Ders kitaplarında Lozan Antlaşması konusu mutlaka yer almıştır. Ancak bu konu işlenirken bazen özet olarak verilmiş bazen de çok ayrıntıya girilerek maddeler halinde sunulmuştur. Aşağıda 1934, 1958, 1973, 1976 ve 2000 yılında okutulan ders kitaplarında bu konunun işlenişi ile ilgili örnekler verilmiştir.

1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yazılıp İstanbul'da Devlet Matbaası tarafından basılan Tarih IV adlı eserde Lozan Antlaşması şöyle anlatılmıştır:

“Lozan Konferansı:

“Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı dairesinde, Mudanya Mütarekesi'ni gerçekten büyük bir ustalık ile idare etmiş ve barış konferansından evvel büyük Türk zaferinden, gerek

13 Kemal Atatürk Nutuk,1919-1927,s. 463-480, Mehmet Gönübol-Cem Sarı, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997,s. 40-55.

Yunanlılara ve gerekse müttefiklere karşı derhal ve azami oranda yararlanmak yolunu sağlamıştı.

Müttefiklerle barış şartlarının tespitinden evvel Anlaşma kuvvetlerinin İstanbul ve Boğazlardan çıkarılmasına girişmek, Anlaşma Devletleri ile sonucu belli olmayan yeni bir savaşla sonuçlanabilir ve kazanılan zaferin Türk milletine verdiği büyük itibar mevkiini tehlikeye koyabilirdi. Büyük Gazi, Türk zaferinin, Türk Milletine sağlayabileceği siyasi çıkarlar hakkındaki görüşlerinin en çok İsmet Paşa tarafından anlaşılmakta olduğunu ve özellikle milletlerarası büyük bir konferansta fikir ve arzularının en iyi İsmet Paşa tarafından izlenip uygulanabileceğine inanıyordu. Büyük Erkan-ı Harp Reisi Fevzi Paşa ve o vakit Hariciye Vekili olan Yusuf Kemal Bey ve daha birkaç kişi, aynı fikirdeydiler: İsmet Paşa, Meclis tarafından Hariciye Vekili seçildi ve bu sıfatla Lozan'a gidecek Türk Delegeleri heyeti Başkanlığı'na tayin edildi.

Lozan Konferansı, 21 Kasım 1922'den 24 Temmuz 1923 tarihine kadar devam etti. Fakat araya 4 Şubat 1923 tarihine kadar süren iki buçuk aylık bir zaman girmişti.

Bu konferansta, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya devletleri bir tarafta, Türkiye diğer taraftaydı. Boğazlarla ilgili işlerin görülmesine Karadeniz'de sabili bulunması itibarıyla, SSCB ve Bulgaristan da katıldılar. ABD ise konferansa bir gözlemci ile katıldı.

Lozan Konferansı'nın konusu, yalnız Yeni Türk Devleti ile Yunanistan arasındaki meseleler değil. Aynı zamanda Türkiye ile henüz son bulunmamış olan Umumi Harp de Lozan Konferansı'nda bir barış antlaşmasına bağlanacaktı.

Avrupa devletleri, Yeni Türk Devleti'nin, bilfiil kazandığı zaferle, dışarıya karşı da her türlü bağımsızlığını tamtabilecek kuvvet ve kudrette olduğunu anlıyordu; fakat bu gerçeği kolayca onaylamak niyetinde değillerdi. Avrupa Devletleri'nin, Osmanlı Devleti'ne yapageldikleri gibi, evvelce aralarında kararlaştırılan barış şartlarını, birleşik cephe ile Yeni Türk Devleti'ne de zorla kabul ettirmeleri şekli açıktan açığa savunulamazdı. Antlaşmanın bütün içeriğinin, eşit haklara sahip iki taraf arasında serbest görüşülmesi ve tartışılması gerekiyordu.

Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu ile asırlardan beri devam eden ilişkilerde ve bu ilişkilerin özellikle kapitülasyonlarla ortaya çıkan mali, iktisadi ve adli alanlarda kendi lehlerine ve Türler aleyhine tuttıkları yola ve usule son vermek zamani gelmişti. Yeni Türk Devleti ile kendi aralarında geçerli olan genel hükümler dairesinde bir barış yapmak zorunluluğunu kararını esasen henüz vermemişlerdi. Avrupalıların yeni esasları kabul eder-

ken, hiç olmazsa ileride Millî Türk Devleti'nin içte zayıf bir zamanında genişletilmek veya sürdürülmek üzere, eski imtiyazlarla başı andıran bazı şartları korumaya çalışacakları açıktı. Bundan başka, tarihe karışan Osmanlı İmparatorluğu'nun Yeni Türk Devleti'ne miras bıraktığı borçlar ve yabancı şirketlere zararlı şartlarla verdiği imtiyazlar gibi karışık meselelerin, yeni esaslara göre görüşülmesi ve tespit edilmesi gerekecekti.

Bu kadar karışık işlerin içinden çıkmak, doğal olarak o kadar kolay olmayacaktı.

Avrupa Devletleri kendi lehlerine zorla hükümler kabul ettiremeyeceklerini anlayınca, uzun ve karışık konferans görüşmelerinde Türk Delege Heyeti'ni ve Yeni Türk Devleti'ni yorup yıpratarak biktirmek ve bu sayede antlaşmaya mümkün olduğu kadar çıkarlarını sağlayacak maddeleri-belirsiz ifadelerle bile olsa- sokuşturmayaya çalışmak isteyeceklerdi. Yukarıda açıklanan sebepler dolayısıyla Lozan Konferansı, Türkler için, Avrupa Devletleri ile diplomasi alanında çetin bir mücadele safhası, adeta ayrı bir savaş olmuştur.

Savaş meydanında usta bir taktisyen olduğu kadar, dış siyaset alanında da usta bir diplomat, dikkatli, sabırlı ve ince bir görüşmeci olduğunu gösteren İsmet Paşa, Gazi Paşa'nın etkili ve isabetli talimatı sayesinde, barış görüşmesini milletin hayati çıkarlarına en uygun bir şekilde sonuçlandırmıştır.

Konferansın iki ay devam eden birinci devresinde gelecek barış görüşmesinin esasını oluşturmak üzere bir proje meydana geldi. Bu projede bizi tatmin edecek şekilde çözümlenen meseleler şunlardı:

1-Yunanistan ile aramızdaki meseleler:

1-1-Sivil tutukluların ve askeri esirlerin, barışın imzalanmasından evvel her iki taraf arasında mübadele edileceğine dair özel bir antlaşma imzalanmıştır.

1-2-Doğu Trakya'daki Sınırımız, Mudanya Mütarekesi ile tespit edilen Meriç Irmağının sol sahili olarak kabul olunmuştur.

Bundan başka Bozcaada ve İmroz Adaları bize veriliyor ve Anadolu sahiline yakın ve Yunanlıların elinde bulunan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları sivil bir hale konuyordu.

1-3- İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri dışında Türkiye'deki Rum ve Yunanistan'daki Türkler mübadele edilecekti. Yani yunan ordusu ile

Anadolu'dan ve Trakya'dan kaçan Rumlar geri geri gelemeyecekler ve yerlerine Yunanistan'daki Türkler gönderilecekti.

Mübadele edilen Rumların ve Türklerin her ne surette olursa olsun tekrar eski yerlerine yerleşmeleri yasaklanmıştı.

Yunanistan ile aramızda konferansın birinci kısmında hal olunamayan tek mesele, Yunan ordularının Batı Anadolu ve Doğu Trakya'da yaptıkları tahribatın tamiri işi idi.

2-Anlaşma Devletlerini İlgilendiren meselelerden de aşağıdakiler hakkında uyushulmuştur:

2-1-Fransızlar ile arazi meselemiz yoktu. Suriye sınırı için Ankara Antlaşması'nın hükümleri pekiştirildi.

2-2- 12 Ada (Rodos vs) üzerinde İtalya'nın hâkimiyeti pekiştirildi.

2-3-Arazi meselelerinde Irak ile aramızdaki sınır işi üzerinde çetin mücadeleler oldu, fakat uyushulmadı; bu meselenin hallinin sonraya bırakılması uygun görüldü.

- Antlaşma Devletleri ile uyushduğumuz önemli noktalardan biri de Boğazlar meselesi idi. Büyük Harp, Boğazlar savunmasında sabit bataryalardan çok gizli seyir bataryaların ve denizaltı aletlerinin önemini göstermişti. Boğazlar meselesinde kabul edilen şekil, Türkiye'nin dâhil olduğu bir savaş halinde veya savaş tehlikesi zamanlarında Boğazlarda savunma hakkımızı destekliyordu. Genel barış antlaşmasının bir parçası olan Boğazlar Sözleşmesi'nin genel hükümleri, gereğince acele savunma tedbirleri almamızı büsbütün imkânsızlaştıracak mahiyette değildi. Bundan başka Boğazlardan yabancı savaş gemilerinin barışta ve savaşta nasıl geçecekleri hakkında sözleşmeye bazı hükümler de konmuştu. Sözleşmeyi imzalayan devletlerin delegelerinden oluşan Boğazlar Komisyonu yalnız Boğazlardan geçecek yabancı savaş gemileri ile ilgilenecek ve karadaki sivil bölgeler üzerinde hiçbir denetimde bulunamayacaktı.

-Bir de, Çanakkale Bölgesindekiler dâhil olmak üzere, genel olarak Antlaşma Devletleri ordularına ait mezarlıkların bulunduğu arazinin mezarlık olarak kullanılması, bazı şartlar dâhilinde kendilerine bırakılmıştır.

3- Anlaşma Devletleri ile anlaşamadığımız önemli noktaların bazıları şunlardı:

3-1- Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan devletlerarasında bir oran üzerinde paylaşılması kabul edilen Osmanlı borçlarının ödeneceği paranın cinsi, en çok Fransızlarla aramızda anlaşmazlığa sebep olmuştur. Barış antlaşması imzalandıktan sonra bu işin halli mümkün olmuştur. O vakit

bu meseleyi acele bir karara bağlamamakta İsmet Paşa'nın ne kar baklı olduğu bu suretle olaylar da göstermiştir.

3-2- Antlaşma Devletleri kapitülasyonlarla Osmanlı İmparatorluğunu zamanında, adli, iktisadi meselelerde elde etmiş oldukları imtiyazların bir-den bire kesilmesine razı olmuyorlar ve bu imtiyazların, Yeni Türk Devleti'nde de başka şekil ve isimlerle, hiç olmazsa bir müddet daha devamında ısrar ediyorlardı.

3-3- İstanbul ve Boğazların Antlaşma kuvvetleri tarafından boşaltılması için de olumlu bir sonuca varılamamıştı.

Görülüyor ki müttetikler, evvelce Anadolu savaşına teşvik ve sevk edip bunca kayba uğrattıkları Yunan milletini artık unutmuşlardı. Asıl kavga, Türklerle Müttetiklerin, özellikle iktisadi kavgalarıydı. Fransız yazarı Ansel'in e dediği gibi Lozan Konferansı, Müttetiklerin Türkiye üzerinde iktisadi hâkimiyetlerine ne büyük bir kıymet verdiklerini pek açık gösterdi. Türk-Yunan anlaşmazlığı çarçabuk hal olunmuştu, fakat Müttetiklerin, Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi, Yeni Türk Devleti'ne de iktisaden hâkim olmak, adli ve iktisadi kapitülasyonları sürdürmek istemeleri, görüşmenin kesilip durmasına bile sebep olmuştu.

Barış antlaşması projesi Türk Heyeti'ne teklif edildiği şekilde kabul olunamazdı. İsmet Paşa, pek haklı olarak imzalamadı ve 4 Şubat 1923 tarihinde Lozan'ı terk etti: Yeni Türk Devleti için bu hayati noktalar üzerinde fedakârlık asla düşünülemezdi. En sonunda Antlaşma Devletlerinin, bunlar üzerinde de haklarımızı teslim edecekleri bekleniyordu.

Gazi Hazretleri, bu mesele hakkındaki kanaatlerini Büyük Nutuk'larında şu şekilde ifade ediyorlar:

“Varis olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünyanın gözündeki hiçbir kıymeti, fazileti ve haysiyeti kalmamıştır; milletlerarası hukukun dışında tanınmış, adeta koruma ve vesayet altına alınmış bir mahiyette farz olunuyordu. Geçmişe ait müsamahaların, hataların faili biz olmadığımız halde esasen asırların birikmiş hesaplarının bizden sorulmaması gerekirken bu hususta da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Millet ve memleketi gerçek bağımsızlık ve hürriyetine sahip kalmak için bu zorluklara ve fedakârlığa göğüs germek de bizim ürerimize yükletilmişti. Ben sonucun önünde sonunda olumlu olacağından emindim. Türk milletinin varlığı için, bağımsızlığı için, hâkimiyeti için önünde sonunda elde etmek zorunda olduğum esasların dünyada onaylanacağına asla şüphe etmiyordum. Çünkü gerçekte, bu esaslar, kuvvet ve başarıyla fiilen ve maddeten elde edilmişti. Konferans masasında istediğimiz, zaten kazanılmış olan hususların usulen ifade ve onayından başka bir şey değildi. Taleplerimiz, açık ve doğral hakla-

rımızdı. Bundan başka, haklarımızı korumak ve elde etmek için kudretimiz de vardı, kuvvetimiz de yeterliydi. En büyük kuvvetimiz, en güvenilir dayanağımız, milli hâkimiyetimizi idrak etmiş ve onu fîlen halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabildiğimizi fîlen ispat etmiş olmaklığımızdır”.

Lozan Konferansı görüşmelerine 23 Nisan 1923 tarihinde tekrar başlandı. Görüşme ve tartışmalar, özellikle anlaşmaya varılmamış noktalar üzerindeydi ve pek çetin oldu.

Bu devrede antlaşmanın hemen bütün maddeleri ayrı ayrı tekrar görüşüldü.

Üç ay kadar süren ikinci konferansta, birinci devrede hal olunamayan noktalar bizi tatmin edecek birere şekle başlandı.

Yunanistan’dan zaten ödeyemeyeceği tamirata karşılık Edirne’nin istasyonunu olan Karaağaç’ı aldık.

Kapitülasyonlarla ilgili adli ve iktisadi meselelerde hâkimiyet ve bağımsızlığımızla uzlaştıramayacak bir yön kalmadı. Yalnız, beş sene müddetle tarafsız devletler tebaasından adliyemizde birkaç hukuk müşaviri ile (Bunların hiçbir yürütme yetkisi yoktu. Adliye Vekiline rapor vermekle sorumluydular) Sabih Sabhiyesi denilen Karantina İdaresi için üç Avrupalı doktoru, Türk memuru olarak bulunduracaktık.

Kabotaj (Sahillerimiz arasında deniz nakliyatı) tamamen bayrağımıza geçiyordu. Evvelce sahillerimizde kabotaj yapan yabancı şirketlere işlerini tasfiye için iki senelik bir mühlet verildi.

Barış antlaşması tarafımızdan onaylandıktan sonra altı hafta zarfında İstanbul ve Boğazlardaki Anlaşma orduları ve donanmaları arazimizi ve denizlerimizi terk ve tahliye edeceklerdi.

Bu suretle tamamlanana anlaşma 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı.

Esas hatları yukarıda açıklanan Lozan Barış Antlaşması, Yeni Türk Devleti’nin tam bağımsızlık ve hâkimiyetinin bütün dünyaya onaylattıran milletlerarası bir belge ve senetti. Lozan Antlaşması ile Osmanlı Saltanatının dağılmasından doğan milli devletlerin en sonuncusu olmak üzere bir

Türk milli ve bağımsız devletinin doğum belgesi, bütün devletler tarafından imzalanmış oldu.

Lozan Antlaşması'nın en bariz sıfatı budur: Kapitülasyonların kaldırılması ve milli hâkimiyet ve bağımsızlığın her alanda tanınması.

Bu belgeyle, Büyük Gazi'nin idaresinde yaptığımız dört senelik bağımsızlık mücadelemiz, yine onun yol göstermesi sonucu milletimizin şan ve şerefine layık bir barışla sonuçlanıyordu.

Gazi Hazretleri'nin nutuklarında işaret olunduğu üzere Lozan Barış Antlaşması, Türk Milleti aleyhine, asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastın yıkılmasını ifade eden bir belgedir. Osmanlı tarihinde emsali görülmeyen bir siyasi zafer eseridir.

*Türk Milleti'nin bundan sonra, artık serbestçe çalışıp gelişmesine hiçbir engel kalmamıştır*¹⁴.

Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti tarafından yazılan “*Tarih IV*” adlı bu eserde, Lozan Antlaşması süreci detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu bağlamda konunun bütünlük kazanması için; Saltanatın Kaldırılması, barış görüşmesinin yeri, Lozan’a gidecek heyetin belirlenmesi, Lozan’daki farklı devletlerle olan sorunlar, Lozan görüşmesinin kesintiye uğraması, Ankara’da TBMM seçimlerinin yenilenmesi, Lozan görüşmesinin tekrar başlaması, barış anlaşmasının imzalanması ve antlaşma maddeleri ayrıntılı olarak verilerek üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca dönemin önemli bir kaynağı olan Mustafa Kemal’in eseri Nutuk’tan istifade edilmiştir. Bu nedenle bilimsel bir içeriğe sahiptir.

Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar’ın 1958 yılında Liseler İçin yazdığı ve İnkılap Kitabevi tarafından İstanbul’da basılan “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı eserde Lozan Antlaşması şöyle anlatılmıştır:

“Lozan Konferansı, Lozan Muahedesi, Muahedenin Önemi:

1-Lozan Konferansına Hazırlık

Saltanat kaldırıldıktan sonra üzerinde durulması lazım gelen mesele sülh konferansına hazırlanmak ve Türk zaferini kabul ettirmektir. Konferansın Lozan’da toplanması kararlaştırılmıştı. Bu konferansta Türk haklarının korunması ve müspet bir netice alınması gidecek heyete ve reisine bağlıydı. Türk davasını, Türkiye hudutları dışında müdafaa edecek reisin

14 *Tarih IV*, Devlet Matbaası, İstanbul,1934, (Görev Kitap ve Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi), İstanbul,2019,s.125-131.

her şeyden önce milli davanın ruhunu kavramış olması gerekti. Konferansta müdafaa edilecek dava Misak-ı Millinin tespit ettiği esaslardı.

Lozan Konferansına, Türkiye'den başka, İngiltere, Fransa, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya, Boğazlar meselesi konuşulduğu zaman da Sovyetler Birliği ve Bulgaristan da iştirak ettiler. ABD yalnız müşahit bulundurulmuştu. Sekiz ay devam eden Lozan Konferansı iki safhada cereyan etmiştir.

2- Birinci Lozan Konferansı (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923)

Konferansta Görüşülen Meseleler ve Konferansın Neticesi: Türk heyetinin konferansta halli için çalıştıkları meseleler üç kısımda toplanıyordu.

2-1- Türkler ile Yunanlılar arasındaki münasebetleri düzenlemek.

2-2- Yıkılan Osmanlı Devleti yerine kurulan Yeni Türkiye Devletini bütün dünya devletlerine tanıtmak; Türk Misak-ı Millisinin çizmiş olduğu hudutları ve bu hudutlar içinde yaşayan Türk Milleti'nin istiklalini kabul ettirmek.

2-3- Osmanlı Devleti'nin, Yeni Türk Devleti'ne bıraktığı borçlar ve Türkler adına vermiş olduğu imtiyazları yeni esaslara göre tespit etmek.

İtilaf Devletleri'nin müdafaa edeceği müşterek bir davaları yoktu. İngilizler Irak meselesiyle, Fransızlar Suriye hududu ve Osmanlı Devleti'ne verdiği borçlarla, İtalya yalnız iktisadi meselelerle, Rusya da Boğazlarla ilgili idi. Yunanlılar ise savaştan mağlup çıkmış oldukları cihetle herhangi bir iddiaları yoktu. Bu devletlerin birleştikleri tek nokta, kapitülasyonlar ve elde ettikleri imtiyazları devam ettirmek meselesiydi.

Konferansın birinci safhası uzun sürdü. Fakat birçok mesele halledildi. Yalnız üç mesele çok çetin münakaşalara yol açtı, halli bir hayli güç oldu.

1-Musul Meselesi; İngilizler petrol bakımından zengin, stratejik cihetten önemi dolayısıyla de Musul'u bırakmak istiyorlardı.

2-Kapitülasyonlar; Alakalı devletler kapitülasyonların devamını istiyordu.

3-Borçlar Meselesi; Osmanlı Devleti'nin bırakmış olduğu borçların hepsini ödetmek istiyorlardı. Hâlbuki alınan borç paralar İmparatorluğun muhtelif yerlerine sarf olunmuştu. İmparatorluk parçalandığı için, Türk heyeti

borçların buna göre taksim edilmesini teklif etti. Fakat bu teklif kabul edilmedi.

Bütün çalışmalara rağmen bu üç meselede esaslı bir hal çaresine varılmadı. Böylece Lozan Konferansının birinci safhası sona ermiş oldu (4 Şubat 1923).

Yeni bir harp çıkması ihtimali vardı. Fakat İngiltere ve Fransa'da ne halk, ne hükümet yeni bir harbe taraftar olmadığından Türkiye'yi tekrar konferansa davet ettiler.

3- İkinci Lozan Konferansı ve Muahedenin İmzası (23 Nisan- 24 Temmuz 1923):

İkinci Lozan Konferansı üç ay sürdü. Konferans yine birinci devredeki gibi çetin ve münakaşalı oldu. Neticede borçlar ve Musul meselesinin halli sonraya bırakılmak şartıyla diğer bütün tekliflerimiz kabul edildi. Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923 tarihinde, imzalandı. İmza merasimi pek heyecanlı oldu. Muahedeyi ilk önce İsmet Paşa, bundan sonra da diğer murabhaslar sırayla imza etti. Merasimden sonra söz alan İsviçre Reisi Cumburu: "Galibiyet Türklerde kaldı, kahraman bir mücadeleden sonra haklarını aldılar" demiştir.

Lozan Muahedesi 24 Ağustos 1923 tarihinde TBMM tarafından tasdik edildi.

4-Lozan Muahedesinin Önemli Maddeleri:

4-1-Trakya hududu, Mudanya Mütarekesinde tespit edildiği şekilde kalacak.

4-2- Bozcaada ve İmroz Türkiye'ye veriliyor; Midilli, Sakız, Sisam askersiz hale getirilmek şartıyla Yunanistan'a bırakılıyordu.

4-3- Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler mübadele edilecekler; Fakat Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları bu mübadeleden istisna edileceklerdi.

4-4-Yunanistan harp tazminatı yerine Karaağacı Türkiye'ye verecekti.

4-5- Boğazlar; Harp tehlikesi karşısında veya Türkiye'nin harbe girmesi takdirinde Boğazlar silahsızlandırılabilirdi. Yabancı harp gemilerinin sulh ve harp halinde, boğazlardan nasıl geçecekleri belirtilmekteydi. Boğazlar Komisyonu, Boğazlardan geçecek harp gemileri ile ilgilenecek ve her yıl Milletler Cemiyetine rapor verecekti.

4-6-Suriye hududu, Ankara İtilafnamesinde tespit edildiği gibi kalacaktı.

4-7-Kapitülasyonlar tamamen kalkıyordu.

5-Lozan Muahedesi'nin Önemi:

Lozan, halkı çığnemenen, istiklal ve hürriyeti alınan Türk Milletinin müstevlilere vurduğu askeri darbeleri tamamlayan siyasi bir zaferdir. Lozan, Misak-ı Milliye gerçekleştirdi ve bütün dünyaya Yeni Türkiye Devleti'nin hakkını tanıttı. Türkiye Devleti Lozan Muahedesiyle tam istiklale kavuştu. Eski düşmanları ile bütün davalarını Lozan'da halleden Türk Milletine artık inkılap ve yükselme yolları açılmıştı. Lozan Muahedesi'nin önemini Mustafa Kemal şöyle izah etmiştir:

“ Türk Milleti aleyhin, asırlardan beri hazırlanmış olan Sevr Muahedesiyle ikmal edildiği zannedilmiş büyük bir suikastın yıkılmasını ifade eden bir vesikadır. Osmanlı tarihinde emsali görülmemiş bir siyasi zafer eseridir”¹⁵.

Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'ın 1958 yılında liseler için yazdığı ve İnkılap Kitabevi tarafından İstanbul'da basılan “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı eserde, Lozan Antlaşması süreci işlenmiştir. Antlaşmanın hazırlık safhası, I. ve II. Lozan görüşmeleri, antlaşma maddeleri ve önemi irdelenmiştir. Bu nedenle bilimsel bir içeriğe sahiptir.

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su'nun 1973 yılında lise ve dengi okullar için yazdığı ve Kanaat Yayınları tarafından İstanbul'da basılan “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı eserde Lozan Antlaşması şöyle anlatılmıştır:

1-Lozan Konferansı:

“ Barış Konferansı İsviçre'nin Lozan şehrinde toplandı. (20 Kası 1922). Konferansta TBMM Hükümetini; o sırada Dışişleri Bakanlığına seçilen General İsmet (İnönü) nün başkanlığındaki Türk delegasyonu temsil ediyordu. Karşı tarafta İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp- Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya devletleri vardı. Boğazlarla ilgili sorunların görüşülmesi sırasında Ruslarla Bulgarlar da konferansa katıldılar: ABD sadece bir gözlemci bulundurdu.

Konferans aralıklı olarak sekiz ay sürdü. Görüşmeler hararetli ve çekişmeli geçti. Çünkü konferansın görüşme konusu yalnız Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar değildi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında çözülmemiş bütün sorunlar görüşme konusu olarak ortaya konmuştu. İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu ile arasında olan mali, ekonomik ve adli sorunları kendileri için elverişli bir şekilde çözmek istiyordu. Yeni Türkiye Hükümeti ise Misak-ı Milli esaslarına aykırı herhangi bir hükmin barış antlaşmasında yer almasına kesinlikle razı

15 Yazgan, Fahriye-Serdarlar, Neriman, *Yeni Lise Kitapları Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul,1958,s.93-95.

olmak istemiyordu. Hâlbuki ortada Osmanlı Hükümetlerinin yabancılara vermiş olduğu birtakım ayrıcalıklar; yeni Türk Devletine miras bıraktığı borçlar vardı. Bütün bu sorunları, tam bir bağımsızlık isteyen yeni Türk Devletinin isteklerine uygun olarak çözmek gerekten güç bir işti. Bu yüzden görüşmeler uzayıp gitti. İki ay süren ilk devrede ancak bir proje hazırlanabildi. Bu projede Yunanlılar; Fransızlar; İtalyanlarla aramızdaki sınır ve toprak anlaşmazlıkları bizim kabul edebileceğimiz şekilde çözümleniyordu. Lakin Osmanlı borçları, kapitülasyonlar; İstanbul'un ve Boğazların İtilaf Devletleri tarafından boşaltılması, Irak sınırının çizilmesi gibi sorunlarda anlaşma sağlanamıyordu.

Osmanlı Devleti, Türk topraklarında yaşayan yabancılara bir takım ayrıcalıklar tanımıştı. Bunlar devlete vergi vermezler ve işledikleri suçlardan dolayı mahkemeye verilemezlerdi. Osmanlı Devlet, yabancılara tanıdığı bu ayrıcalıklar yüzünden kendi memleketinde demiryolu yaptırmak, maden işletmek gibi haklardan kendi kendini yoksun bırakmıştı. Padişahlar ve yakınları memleketin gelir kaynaklarını kendi zevk ve eğlenceleri uğrunda sömürmüşlerdi. Devletin gelirleri, harcamalarını karşılamadığı zamanlarda da yabancı devletlerden borç para alınmıştı. Zaman geçtikçe alınan borçların faizini dahi ödeyemeyecek bir durum meydana gelmişti. Bu yüzden Osmanlı Devleti dünyanın gözünde, mali itibarını kaybetmiş bir müflis durumuna düşmüştü. Osmanlı Devleti ile alış-verişi olan devletler, şimdi onun mirasçısı olarak kabul ettikleri yeni Türk Devletinin karşısına dikilmişlerdi. Hâlbuki yeni Türk Devleti de kayıtsız ve şartsız bağımsızlık istiyordu. Bu yüzden ağır giden konferans görüşmeleri nihayet çıkmaza girdi ve konferans dağıldı. 4 Şubat 1922.

2-İç Siyasetle İlgili Çalışmalar:

Savaş yıllarında TBMM'deki çoğunluk Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti adına seçilen mebuslar tarafından temsil ediliyordu. Ancak, bu cemiyetin adayı olarak meclise girenlerden bazıları fikir ayrılıkları yüzünden Mecliste bazı gruplar meydana getirmişlerdi. Lozan barış görüşmelerinin devam ettiği sıralarda Meclisteki bu fikir ayrılıkları tehlikeli bir hal almaya başlamıştı. Büyük fedakârlıklar ve dökülen bunca kanlar bahasına kazanılan zaferin hukuki sonuçlarının alınacağı nazik bir anda bir kısım muhalifler vatan kurtaran Gazi Mustafa Kemal'i vatandaşlık hakkından mahrum etmek isteyecek kadar ileri gitmişlerdi. Bu hareket düşmanlara, Mecliste derin bir görüş ayrılığı bulunduğu fikrini vermekten başka bir işe yaramamıştı.

Hâlbuki bu tarihlerde her zamankinden ziyade bir fikir ve ideal etrafında toplan İleride girişilecek ıslahat ve devrim hareketlerinin başarılı olabilmesi için de böyle bir Meclisin varlığı gerekli idi. Böyle bir meclisin kurulması,

siyasal kanlarında birlik ve beraberlik olan kuvvetli bir grubun bu Mecliste yer almasına bağlı idi.

Gazi Mustafa kemal bu düşünce ile Anadolu ve Rumeli Müdafası-yı Hukuk Cemiyeti yerine Halk Fırkası adıyla bir parti kurmaya ve partinin Mecliste kuvvetli bir grubunu meydana getirmeğe karar verdi. Ankara'da yayınlanan Hâkimiyet-i Milliye ve Yeni Gün Gazeteleri ile bu kararını Türk ulusuna duyurdu.7 Aralık 1922. Arkasından yurt içinde kırk gün süren bir geziye çıktı. Bu gezilerde, kurulacak partinin, esasları, devam etmekte olan Lozan barış müzakerelerinin gidişi hakkında halka konuşmalar yaptı. İç olayların gelişmesi, Lozan görüşmeleri gibi önemli dış olaylar, Meclisin yenilenmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur. Gazi'nin Ankara'ya dönüşünden sonra TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verildi. 1 Nisan 1923.

3-Lozan Konferansının Yeniden Toplanması:

İtilaf Devletlerinin dileği üzerine konferans ikinci defa 23 Nisan 1923 tarihinde yine Lozan'da toplandı. Üç ay gibi uzun bir dönemde pürüzlü bütün sorunlar yeniden gözden geçirildi ve çözüm şekline bağlandı. Kararlaştırılan esaslara göre hazırlanan barış antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edildi. Ayrıca bu arada Yunanistan ile Türkiye arasında yapılan özel bir antlaşma ile savaş yıllarında tutuklanıp Yunanistan'a götürülmüş sivillerle Türkiye'de kalan sivil tutukluların değiştirilmesi sorunu da çözüldü.

4-Lozan Antlaşmasının Esasları:

Lozan Antlaşmasına göre:

4-1-Sınırlar:

-Trakya Sınırı: Mudanya Mütarekesinde kararlaştırıldığı şekilde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Meriç Irmağından geçecektir.

- Bozcaada ve İmroz Türkiye'ye veriliyor, Yunanlılarda kalan Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları askersiz hale konuyordu.

- Ankara Antlaşması ile Fransızlarla aramızda çizilmiş olan Suriye sınırı Lozan'da da kabul ediliyordu.

- Türkiye-Irak sınırının çözümü işi barıştan sonraya bırakılıyordu.

4-2--Türkiye ile Yunanistan Arasındaki Diğer Sorunlar:

- İstanbul Rumları ile Batı Trakya'da bulunan Türkler dışında, Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türkler değiştirilecekti. Bu duruma

göre Yunan ordusu ile Yunanistan'a gitmiş olan Anadolu ve Trakya'daki Rumlar geri gelmeyeceklerdi.

- Yunanistan Türkiye'ye onarım borcu yerine Karaağaç'ı verecekti.

4-3- Boğazlar Rejimi:

- Gelibolu yarımadasında, Çanakkale'de ve İstanbul Boğazı'nda iki taraflı dar bir bölge askersiz hale konacaktır. Türkiye bir savaşa girecek olursa Boğazları silahlandırabilecektir.

- Yabancı savaş gemilerinin savaş ve barış zamanlarında Boğazlardan geçişleri, kurulacak bir Boğazlar Komisyonu tarafından, konferansta kararlaştırılan esaslara göre incelenecek ve kontrol edilecektir.

4-4- Kapitülasyonlar:

- Kapitülasyonlar kalkıyordu.

4-5-Kabotaj Sorunu:

- Kıyılarımız arasındaki deniz ulaşımı yalnız Türk gemileriyle yapılacaktır.

4-6-Borçlar Sorunu:

- Fransızlarla aramızdaki borçlar sorununun çözümü konferanstan sonraya bırakılıyordu.

4-7-İstanbul'un Boşaltılması:

- Barış antlaşmasının TBMM tarafından onaylanmasından altı hafta sonra İstanbul'daki ve Boğazlardaki İtilaf Devletleri kuvvetleri topraklarımızı terk edeceklerdi.

5-Lozan Antlaşmasının Önemi:

Türk milleti kazandığı büyük zaferle bağımsızlığını gerçek anlamda elde etmişti. Lozan Antlaşması ile onun bu hakkını bütün dünya tanımış oluyordu. Bu barışın önemini, elde edilen başarının büyüklüğünü anlamak için Mondros Mütarekesi'ne bakmak, Sevr Antlaşmasını göz önüne getirmek yeter. Sevr Antlaşması ile yok edilmek istenen bir millet, eşsiz bir kahraman, üstün bir devlet adamı olan Atatürk'ün etrafında toplanmış, asil başını kaldırıp bütün güçlülere göğüs germiş, sonunda dünyayı hayran bırakan başarılar kazanmıştır. Nihayet kanı ve camı pahasına hak ettiği bağımsızlığını Lozan'da gururlu düşmanlarına zorla kabul ettirmiştir¹⁶.

16 Mükerrerem Kamil Su-Kamil Su, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kanaat Yayınları, İstanbul,1973,s. 107-107.

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su'nun 1973 yılında Lise ve Dengi Okullar İçin yazdığı ve Kanaat Yayınları tarafından İstanbul'da basılan "*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*" adlı eserde, Lozan Antlaşması süreci işlenmiştir. Konu ele alınırken; Lozan Konferansı hazırlıkları, iç siyasetle ilgili çalışmalar, Lozan Konferansı'nın başlaması, kesintiye uğraması ve yeniden toplanması, Lozan Antlaşması'nın esasları ve Lozan Antlaşması'nın önemi gibi başlıklar verilmiştir. Ayrıca sınırlar, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar, Boğazlar Rejimi, Kapitülasyonlar, Kabotaj Sorunu, Borçlar Sorunu ve İstanbul'un Boşaltılması konularına da işaret edilmiştir. Bu süreçteki görüşmeler, ikili tartışmalar, antlaşma maddeleri ve değeri ortaya konulmuştur. Görsel malzeme de yeterince kullanılmıştır. Buna dönemin Lozan'a giden Türk heyetinin resmi örnek verilebilir. Bu nedenle bilimsel bir içeriğe sahiptir.

Enver Behnan Şapolyo'nun 1976 yılında Liseliler İçin yazdığı ve Rafet Zaimler Kitabevi tarafından İstanbul'da basılan "*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*" adlı eserde Lozan Antlaşması şöyle anlatılmıştır:

"Lozan Konferansı ve Barışı:

1-Lozan Antlaşması: (24 Temmuz 1923)

Türk ordusu Yunanlıları Akdeniz'e döktükten sonra İtilaf Devletleri yeni Türk Devletini "Lozan" şehrinde toplanacak olan barış konferansına davet etti. Bu davet üzerine İsmet Paşa başkanlığında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Rıza Bey ile Trabzon Mebusu Hasan Bey (Saka) da murabhaslığa seçildiler. Müşavirliklere de Saruhan Mebusu Celal Bey (Bayar), Burdur Mebusu Veli Bey, Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Münir Bey, Siyasi İşler Müdürü Hikmet Bey (Bayur) seçildiler.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 Salı günü Ment Benon Gazinosunda saat 4'de açıldı. Bu konferansa Türkiye'den başka İngiltere, Japonya, Fransa, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Boğazlar görüşülürken de Sovyet Rusya, Bulgaristan, murabhasları iştirak ettiler. Bu konferansa her devlet en büyük diplomatlarını göndermişti. İngiltere'yi Dışişleri Bakanı Lord Gürzon, Fransa'yı Mösyö Barer, Yunanistan'ı Venizelos, temsil etmekte idi. Salon çiçekler ve tropikal ağaçlarla süslenmiş, ön tarafa da kırmızı örtülü bir masa konmuştu.

Sat tam dörtte beyaz mantolu bir merasim hademesi ile beraber İsviçre Cumhurbaşkanı Mösyö "Hab" içeri girdi, açılış nutkunu verdi. Bundan

sonra Lord Gürzon ve İsmet Paşa birer nutuk verdiler. İsmet Paşa nutkunda:

- Çok ıstırap çektik, çok kan döktük. Bütün medeni milletler gibi hürriyet ve istiklal istiyoruz!

Dedi ve çok alkışlandı. Bugünkü toplantı bu şekilde sona erdi.

İsviçre Hükümeti, Konferans müzakereleri için "Uşi" de Lemman Gölü kıyısında XIII. Asırdan kalma "Şato" otelini ayırmıştı. Müzakerelere 21 Kasım 1922 günü sabahleyin bu otelin salonunda başlandı. Geçici başkanlığa "Lord Gürzon" seçildi. Öğleden sonra konferansın en önemli sorunlarından olan hudutlar, boğazlar, kapitülasyonlar, kuponlar konuşuldu. Ayın 22'de teşkil edilmiş olan üç komisyonun raporları müzakereye konuldu. Artık konferansta "Şark Meselesi" bütün hararetiyle görüşülüyordu. İsmet Paşa, Ruslarla bir konuşma yaptı. Bu görüşme konferans üzerinde mühim tesir bıraktı. Boğazlar meselesinde Ruslar fikirlerini açıkladı. Bu defa Rus-İngiliz mücadelesi başlamış oldu. Lozan müzakereleri pek heyecanlı ve çetin geçiyordu.

31 Ocak 1923 tarihinde 4 Şubat 1923 akşamına kadar Lozan Konferansı pek sinirli geçti. Nihayet 161 madde ve 7 eki havi olan Lozan Antlaşmasını Lord Gürzon uzatarak:

Herkesi bu antlaşmayı imzalamaya davet ediyoruz.

Dedi. İsmet Paşa bu ani sürpriz karşısında iradesine hâkim olarak bu muahedeyi imza etmedi. Bu defa Lord Gürzon:

- Vaktimiz yok. İmza ediniz!

Ültimatomunu verince, İsmet Paşa derhal:

- Bu antlaşmayı ve bu devleti bir tazyik ve tehdit çerçevesine sokmayınız!

Demesi üzerine Lord Gürzon yumuşadı ve antlaşmayı incelemek üzere müddet verdi. İsmet Paşa, antlaşmanın 26 noktasına itiraz etti. Lord Gürzon bu kabul etmediğinden 4 Şubat 1923 tarihinde konferans kesildi. Konferans, 3 önemli noktayı halletmek zaruretinde kalıyordu. Birincisi: Türk zaferi ile Anadolu'dan atılan Yunanlıların Türkiye ile münasebetlerini düzenlemek; İkincisi; Osmanlı İmparatorluğunun tarihe karıştığını kabul ettirmek; Üçüncüsü de Osmanlı İmparatorluğunun ecnebilere ver-

diği imtiyazları tasfiye etmek, idi. Bu meseleler yüzünden konferans dağıldı. Lozan'da gazeteciler İsmet Paşa'ya:

-Ne oldu Paşam?

Dedikleri zaman:

-Ne olacak? Hiç... Esaret altına girmeyi kabul etmedik ?.

Diye cevap verdi. Murahhaslarımız Lozan'dan Ankara'ya döndüler. İsmet Paşa, Çankaya'da toplanan Bakanlar Kuruluna izahat verdi. Hükümet resmi bir tebliğ neşretti. Sulhun tehlikeye düştüğünü gören İtilaf Devletleri Türkiye'yi tekrar konferansa davet etti. İkinci Lozan Konferansı 23 Nisan 1923 tarihinde tekrar başladı. Konferans aynı meseleler üzerinde hararetle münakaşalarla devam ediyordu. Yavaş yavaş meseleler lehimize hal oluyordu. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşmasının imzalanmasına karar verildi. Merasim için Lozan Üniversitesi olan "Rumini" Sarayının salonu hazırlandı, Bu salonun sol tarafında uzun ve yuvarlak, yüksek bir kürsü bulunuyordu. Davetliler bu salona gelerek yerlerini aldılar. Türk murahhasları ile İtilaf murahhasları arasında, üzeri koyu renkli bir kadife ile örtülmüş büyük bir masa üzerinde parşömen bir kâğıda basılmış, kenarlarından kırmızı kurdeleler sarkan antlaşmanın metni duruyordu Salona İsviçre Konfederasyon Reisi Vekili girdi. Beyaz palto giymiş ve elinde içinde kalem konmuş hokka taşıyan bir merasim hademesi de takip ediyordu.

Biraz sonra Reis:

-Efendiler, buyurunuz, imza ediniz.

Diye murahhasları davet etti. İlk defa İsmet Paşa masaya doğru ilerledi. Cebinde bulunan renkli bir muhafazanın içinden altın bir kalem çıkardı. Bu kalemi Gazi Mustafa Kemal Paşa kendisine göndermişti. İsmet Paşa, bu tarihi kalem ile tam saat üçü dokuz geçte, muahedeyi imzaladı. (24 Temmuz 1923). Bundan sonra bütün murahhaslar sırayla antlaşmayı imza etti. İmzadan sonra Türkiye'yi ilk defa tebrik eden Çin Sefiri ile ABD Sefiri oldu. İngiliz murahhasları da:

-Tebrik ederiz Paşa Hazretleri.

Dediler. Türk gazetecileri de Paşa'ya intibalarını sordukları zaman:

-İşte görüyorsunuz, mektepte imtihan verdik, çıkıyoruz!

Dedi. Merasim sona erdi. Artık Türk Milleti, siyasi zaferini de kazandığundan dolayı sevinç içindeydi. Osmanlı İmparatorluğu tarihe karıştı.

Misak-ı Milli de tabakkuk etti. Bu antlaşma ile özgür ve bağımsız bir Türkiye doğdu. Türkler için Sevr bir ölüm, Lozan ise bir hayat olmuştur.

2-Lozan Antlaşmasının Önemli Maddeleri:

2-1-Yunanlılar:

2-1-1-Trakya hududu (Mudanya Müttarekesi ile tespit edilen şekle göre) Meriç Irmağının sol sahiline kadar Türkiye'de kalacaktır.

2-1-2-Bozcaada ve İmroz, Türkiye'ye verilecek. Midilli, Sakız, Sisam Yunanlılara bırakılacak, fakat askersiz hale sokulacaktır.

2-1-3-Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türkler Mübadele edilecektir. (Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları bu mübadeleden istisna edilecektir)

2-1-4-Yunanlılar, harp tazminatı yerine Karaağaç'ı Türkiye'ye verecektir.

2-1-5-Sivil ve askeri esirlerin mübadelesi, önce yapılan hususi antlaşma mucibince icra olunacaktır.

2-1-6-Harp tehlikesi karşısında veyahut Türkiye'nin harbe girmesi takdirinde, Boğazlar silahlandırılacaktır. Yabancı harp gemilerinin sulh ve harp halinde nasıl geçecekleri tespit edilecektir. Boğazlar Komisyonu, Boğazlardan geçecek harp gemileri ile ilgili olacaktır. Her yıl, Milletler Cemiyetine rapor vereceklerdir.

2-2-Fransızlarla:

2-2-1-Suriye hududu, Ankara İtirafnamesine göre tespit edilecektir.

2-3- İtalyanlarla:

2-3-1- On İki Ada (Rodos v. s) İtalyanlara bırakılacaktır.

2-4- İngilizlerle:

2-4-1- Irak hududu, konferanstan sonra ayrıca görüşülecektir. Fransızlarla aramızdaki borçlar meselesi de sonraya bırakılacaktır.

2-4-2-Kapitülasyonlar tamamen kaldırılacaktır.

3-Lozan Antlaşmasının Önemi:

Lozan Antlaşması ile Misak-ı Milli kabul edilmiş oldu. Bu suretle Türk Ulusunu bağımsızlığına da kavuştu. Lozan Antlaşması Avrupa Devletlerine karşı büyük bir zafer oldu. Türk İstiklal Savaşı ve Lozan Antlaşması bir "Türk mucizesi" olarak vasıflandırılmaktadır. Lozan Antlaşmasından sonradır ki, tarihe yeni bir Türkiye çıkmıştır. Kapitülasyonların da kaldırıl-

ması yeni Türkiye’de ekonomik gelişmeyi de sağlayacak bir zafer olmuştur. Bu zafer sonucunda büyük bir güce sahip yeni Türkiye’nin varlığı milletçe kabul edilmiş oldu¹⁷ (Şapolyo, 1976:100-104).

Enver Behnan Şapolyo’nun 1976 yılında liseliler için yazdığı ve Rafet Zaimler Kitabevi tarafından İstanbul’da basılan “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi” adlı eserde, Lozan Antlaşması süreci işlenmiştir. Bu bağlamda konu Lozan Konferansı ve Barışı başlığı altında Lozan Antlaşması’nın önemli maddeleri ve Lozan Antlaşması’nın önemi lise öğrencilerinin anlayabileceği bir şekilde verilmiştir. Bu süreçteki toplantının yeri, katılımcılar, görüşmeler, görüşmeler sırasında ortaya çıkan krizler ve antlaşma maddeleri irdelenmiştir. İsmet Paşa’nın Lozan Antlaşması’nı imza sırasındaki enstantaneye dair bir görsel de paylaşılmıştır. Bütün bu hususlar dikkate alındığında eserin bilimsel bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

Ahmet Mumcu ve Mükerrerem K. Su’nun 2000 yılında Liseliler İçin yazdığı ve Millî Eğitim Basımevi tarafından İstanbul’da basılan “Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” adlı eserde Lozan Antlaşması şöyle anlatılmıştır:

Lozan Konferansı ve Barışı:

1-Konferansa Hazırlık, Görüşme Konuları ve Katılan Devletler:

Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın imzalanması ve saltanatın kaldırılmasından sonra, TBMM Hükümeti bütün gücüyle barış konferansına hazırlanmaya başladı. Biz konferansın İzmir’de toplanmasını istedik. Böylece Başkomutan görüşmelere doğrudan doğruya karşıbilirdi. Ancak devletlerarası geleneklere göre, konferansın tarafsız bir ülkede toplanması gerekirdi. Bu nedenle, Antlaşma devletlerinin, İsviçre’nin Lozan kentinde konferansın toplanması önerisini kabul ettik.

Daha sonra bu çok önemli konferansta TBMM Hükümetini kimlerin temsil edeceği sorunu ortaya çıktı. Ankara’da güngörmüş, deneyimlerden geçmiş diplomatlar yoktu. Bu nitelikteki kişiler İstanbul’da idi. Ama her zaman padişahın buyruğunda çalışmış olan bu kişiler, Türk davasını tam anlamıyla savunamazlardı. Bu nedenle temsilcileri, Ankara’nın kadrosundan seçmek gerekiyordu.

O sıralarda Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey (Orbay), eski bir deniz subayı idi. Balkan savaşlarında Hamidiye Savaş gemisi ile düşmanı uğraştıran, halk arasında Hamidiye kabramanı diye anılan bu eski asker, Mustafa Kemal Paşa’nın da yakın arkadaşlarından. Ne var ki, Rauf

17 Şapolyo, Enver Behnan, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul,1976, s.100-105.

Bey Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayan kişi idi. Bu bakımdan siyasal geçmişine leke düşmüştü. Şimdi o, Lozan'da baş temsilci olarak bulunmak ve o antlaşmanın bir çeşit hesabını vermek istiyordu. Ancak bu kadar önemli bir işe, geçmişte hatalar yapmış bir kişinin gönderilmesi ciddi bir davranış değildi. Bu düşünce ile Gazi, diplomasi alanında deneyimsiz, ama Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda yetenekli birisi olduğunu kanıtlayan İsmet Paşa'nın (İnönü) Lozan'a baş temsilci olarak gönderilmesini uygun buldu. İsmet Paşa, Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Yanına yardımcıları verildi. İsmet Paşa çalışma arkadaşları ile birlikte barış görüşmeleri için hazırlanmaya başladı.

Türk Kurulu Lozan'da Misak-ı Milli sınırları içinde, bağımsız bir Türk devleti kurulacağını, karşısında bulunanlara göstermek zorundaydı. Bu ana konu içinde sınırlar, azınlıkların durumu, devlet borçları, kapitülasyonlar gibi yüzlerce yılın birikmiş sorunları çözülecek, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğe başlaması ile beliren ve giderek büyüyen "Doğu Sorunu" (Şark Meselesi) ortadan kaldırılacaktı. Bu sorun çözümlenirken bizim için en elverişli ortamı sağlamak zorundaydık. Ancak Lozan'da karşımızdaki devletlerin hiç biri bu konuda Türkiye'ye yardım etmeye gönüllü değildi. Bu devletlerin her biri, Doğu Sorunu çözümlenirken kendilerine bir pay çıkarmak isteyeceklerdi.

Lozan görüşmelerine bizim karşımızda katılan devletler şunlardır: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Yugoslavya. Sovyet Rusya ise yalnız Boğazlar rejimini ilgilendiren konularda görüşmelere katılacaktı.

Karşımızdaki devletlerden İngiltere ve Fransa yüzlerce yıl Osmanlı Devleti'ni sömürmüşlerdi. Bu sömürüye sonra İtalya da katılmıştı. Bu üç devlet Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntılarında mümkün olduğu kadar pay koparacaklardı. Anadolu macerasına İngilizlerin kıskırtması ile sürüklenen Yunanistan ise özellikle Trakya sorunlarında ve başka konularda dostları tarafından en iyi biçimde korunacaktı. Birer Balkan devleti olan Romanya ve Yugoslavya da kendi çıkarları için I. Dünya Savaşı'nda dostları olan İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket edeceklerdi. Japonya'yı ise ekonomik çıkarları ve Boğazlar konusu ilgilendiriyordu. Yalnız Boğazlar konusunda konferansa katılan Sovyet Rusya da salt kendi güvenliğini düşünüyordu.

Konferansta ağır basan ve öteki devletleri peşinden sürükleyen üç büyük devlet İngiltere, Fransa ve İtalya'ya göre esas konu I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş ve Sevr Antlaşmasını imzalamış Türkiye'nin durumunu, Yunan savaşı nedeniyle yeniden gözden geçirmektir. Biz ise, yıkılan Osmanlı Devleti yerine, büyük bir bağımsızlık savaşı sonunda yeni bir devletin kurulduğunu, I. Dünya Savaşı'nın çoktan bittiğini söylüyor, şimdi düşmanla-

rını yenen Türkiye'nin şerefli ve eşit şartlı bir barış imzalamak istediğini savunuyorduk. Bu iki ayrı görüşün birleştirilmesi öyle kolay bir iş değildi. Lozan'da tüm dünyaya karşı yapayalnız bir savaş vermek zorundaydık.

Bu durumu bilen Türk Hükümeti iki konuda kesinlikle ödün verilmemesini temsilcilerine buyurmuştu. Ermeni yurdu asla kabul edilemezdi ve kapitülasyonlar kesinlikle kaldırılacaktı. Eğer bu iki noktada bir anlaşmaya varılamazsa görüşmeler kesilecek, barışın imzasından vazgeçilecekti. Başka konularda zorluk çıkarsa görüşmeler kesilmeyecek, pazarlığa girilecekti, Ankara'dan bilgi ve buyruk istenecekti. Görülüyor ki, tam bağımsızlığa engel olan iki ana konu dışında, Türk Hükümeti görüşmelere esneklik getirme çabasıydı. Böylece, barış isteğini, somut biçimde dünya kamuoyuna duyuruyordu.

2- Görüşmelerin Başlaması ve Kesilmesi

12 Kasım da başlaması gereken konferans, geçilme ile ancak 20 Kasım 1922'de açılabilirdi. İsmet paşa, ilk gün yaptığı konuşmada, "Çok acı çektik, çok kan akıttık, bugün uygar milletler gibi özgür ve bağımsızlık istiyoruz" dedi. Bu çok haklı sözler bile karşımızdaki devletlerin temsilcilerince soğuk karşılandı. Onların, hala ön yargıyla hareket etmek istedikleri açıktı.

Çalışmalar başladıktan sonra bazı sorunlar çabuk çözüldü; bazıları üzerinde ise hiç anlaşma olmuyordu. Bu konular şunlardı:

2-1-Edirne'nin bir mahallesi olan Karaağaç'ı Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda adı geçmediği için, Yunanlılar geri vermek istemiyordu.

2-2-Boğazlar üzerinde anlaşmaya varılamıyordu.

2-3-İngilizler Musul'u vermiyordu.

2-4-Osmanlı Devleti'nin yalnız I. Dünya Savaşı'ndan önceki borçlarının bizden ayrılan ülkelere bölüşülmesi isteniyordu.

2-5-I. Dünya Savaşı nedeniyle bizden savaş masrafı isteniyordu. Yunanistan'ın ise bize savaş masrafı vermemesi gerektiği ile sürülüyordu.

2-6-Kapitülasyonların kaldırılmasına bir türlü yanaşmıyorlardı.

Bu sayılan noktalarda, Türk temsilcilerin bütün iyi niyet ve çabalarına rağmen bir türkü anlaşma olmadı. Bunun üzerine görüşmelerin sürdürülmesi imkânsızlaştı ve konferans 4 Şubat 1923 tarihinde kesildi. Temsilciler ülkelere döndü. Türk orduları, Boğazlar ve Musul üzerine doğru yürümeye hazırlandı. Durum gergindi. Ancak yeni bir savaşı hiçbir taraf istemiyordu. Bunun için 23 Nisan 1923 tarihinde Lozan görüşmeleri yeniden

başladı. Bu kez karşımızdakiler daha anlayışlıydılar. Görüşmeler sonunda 24 Temmuz 1923 günü Lozan barış Antlaşması imzalandı.

3- Lozan Antlaşması'nın Esasları ve Önemi

Türk tarihinde yeni bir dönem açan Lozan Barış Antlaşması ile ona ek olarak imzalanan düzenlemelerin hepsi bir bütündür ve birçok uzun metinlerden oluşmaktadır. Bu antlaşmanın esasları şöyledir:

Yeni Türk devletinin uluslararası alanda bağımsız, bütün diğer devletlerle eşit, şerefli bir varlık olduğu kesinlikle tanınıyor ve Osmanlı Devleti'nin sona erdiği kabul ediliyordu.

3-1-Sınırlar:

Yeni Türk Devleti'nin sınırlar şöyledir.

3-1-1-Suriye Sınırı:

Fransızlarla aramızda imzalanan Ankara Antlaşması'nda gösterilen sınırdır.

3-1-2-Irak Sınırı:

Musul üzerinde anlaşma olmadı. Bu konuda İngiltere ile Türkiye kendi araların daha sonra görüşüp anlaşacaklardı.

3-1-3-Batı Sınırı: Batı Trakya, daha önce Balkan savaşları ile elden çıktığı ve Osmanlı devleti de bunu tanıdığı için tüm çabalara rağmen alınmadı. Doğu Trakya bize geri verildi. Karaağaç ve yöresi de Yunanistan'dan alınacak savaş masraflarına karşılık elde edildi. Balkan Savaşları ile elden çıkmış olan Ege Adaları da geri alınmadı. Ancak, bu adalardan Türk sınırına yakın olanlarda asker bulundurulmayacaktı.

3-2-Kapitülasyonlar:

Türk milletinin varlığını geliştirmesi yüzyıllarca önlenmiş, geri kalmışlığın simgesi olmuş her türlü kapitülasyonlar tüm sonuçlarıyla birlikte Lozan'da kaldırılmıştır.

3-3-Azınlıklar:

Bütün azınlıklar Türk uyrukludur. Hiçbir ayrıcalıkları yoktur. Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumlar dışında, Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rumlar ve Yunanistan'daki Türkler değiş-tokuş edilecektir.

3-4-Savaş tazminatları:

I. Dünya Savaşı nedeniyle bizden istenen savaş tazminatından vazgeçilmiştir. Yunanlılar ise, Kurtuluş Savaşı'mızda bize büyük zarar verdiklerini

kabul etmişlerdir. Ancak güçleri olmadığı için savaş tazminatını ödeyememişlerdir. Buna karşılık Karaağaç'ı bize bırakmışlardır.

3-5-Devlet Borçları:

Osmanlı Devleti'nin 1854 yılında başlayarak ölçsüz, düşüncesiz alıp-savurduğu borçların ödenmesinde büyük kolaylıklar sağlandı. Bu borçlar, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan devletlerle aramızda bölüşüldü. Bize düşen bölümü düzenli taksitlere bağlandı. Ayrıca bu taksitlerin altın esasına göre değil, kâğıt para esasına göre ödenmesi sağlandı ki bu büyük bir başarıdır.

3-6-Boğazlar:

Boğazlar bize geri verildi. Ancak geliş-gidiş serbest olacak ve bunu Milletler Cemiyeti denetiminde, başkanın Türk olduğu uluslararası bir komisyon düzenleyecekti. Boğazların her iki yakası da askerden arındırılacaktı.

4-İstanbul'un Boşaltılması:

Lozan Antlaşması, TBMM tarafından onaylandıktan altı hafta sonra işgal kuvvetleri İstanbul'dan gideceklerdi. Buna göre, İşgal kuvvetleri 2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe önünde Türk bayrağını selamlayarak çekip gittiler. Dört gün sonra da Türk ordusu İstanbul halkının coşkun gösterileri ve sevinç gösterileri arasında İstanbul'a girdi.

Lozan Barışı, Türk milletine bu güne kadar süren köklü ve huzurlu bir hayat sağlamıştır. Bu antlaşma, dünya tarihinin en uzun yaşayan milletlerarası düzenlemelerinden biridir ve şimdi de yürürlüktedir.

Atatürk'ün sağlığında bu antlaşmanın iki önemli eksikliği de giderildi. Boğazlar üzerindeki sınırlandırılmalar kaldırıldı ve Hatay ülkemize katıldı.

Bununla birlikte bazı çevrelerde bu barış eleştirisi konusu olmaktadır. Eleştiriler, özetle şu noktada toplanmaktadır: Batı Trakya'nın ve Ege Adaları'nın elde edilememesi, Rum patrikhanesinin İstanbul'dan çıkarılması ve Musul'u geri alamamamız.

Bu eleştiriler ilk bakışta doğru gibi görülür. Ancak tarihteki olaylar eleştirilirken, eleştirinin yapıldığı andaki koşullar değil, olayın geçtiği zamandaki koşullar göz önüne alınmalıdır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Türk orduları, büyük bir zafer kazanmışlardı. Ancak o zamanın koşulları içinde bu, kazanılabilecek son zaferdi. Tam on yıl süren savaşlarda Türk halkı tükenmiş, canından bezmişti. Buna rağmen işgal anılarını tattıkları, yurduna yabancıların yayıldığını gördükten sonra her türlü fedakârlığı göze almış, varını yığını yine ordusuna vermişti. Özellikle, Sakarya Savaşı'ndan sonra artık Türk

halkının verebileceği bir şey kalmamıştı. Büyük zaferle kurtarılan bölgelerde barınabilecek bir dam altı bile yoktu. Kurtarılan bölgelerden bir kurusu bile sağlamak olanaksızdı. Zafer kazanan orduyu beslemek büyük bir sorun olmuştu. Ayrıca Türk ordu artık aile ocağına dönmek istiyordu. Bu koşulları en iyi biçimde gören ve durumu yanılmadan değerlendiren üstün Türk komutanları yeni bir savaşa girmenin olanaksızlığını anlamışlar ve ne pahasına olursa olsun, şerefli bir barış yapıp Türk insanının yıllarca çektiği sıkıntılardan kurtulmak istemişti.

Lozan'da geriye alamadığımız Batı Trakya ile Ege Adaları zaten 1913 Londra Antlaşması hükümlerine göre hukuksal olarak da elden çıkmışlardı. Onları alabilmek için açılacak savaşın belli bir gerekçesi kalmamıştı.

Musul'u almak için çok uğraşıldı. Ancak, bu uğraşlar, İngilizlerin çıkardığı şeyh Said Ayaklanması yüzünden boşa gitti.

İstanbul'daki Rum Patrikhanesi, Lozan'daki tüm çabalarımıza rağmen kaldırılmadı.

Bütün bunlara karşılık, Lozan'da elde edilenler düşünülecek olursa değerlendirme sonucu çok değişir: 1919, 1920 yıllarında parçalanmış, yok olmuş bir vatan kurtarılmış, yeni bir devlet kurulmuş ve bu tartışılmaz bir gerçek olarak, düşmanlarımızca tanınmıştır. XIX yüzyıl başından beri yarı sömürge olma durumuna getirilmiş olan Türkiye, kendisini sömürenler karşısında varlığını kanıtlamıştır. Yüzyıllarca kapitülasyonlarla Türk milletini ekonomik yönden çökerten etkinlik yok edilmiş, kapitülasyonlar kaldırılmıştır. İki yüz yıllık hasta adam ölmüş ama onun sağlıklı çocuğu bütün emperyalistlerce tanınıp sayılmıştır. Misak-ı Milli sınırları çok büyük oranda sağlanmışır. Kurtuluş Savaşı'nda akıtılan kanların bedeli alınmıştır. Lozan Antlaşması, her bakımdan mükemmel bir eserdir¹⁸.

Ahmet Mumcu ve Mükerrerem K. Su'nun 2000 yılında Liseliler İçin yazdığı ve Milli Eğitim Basımevi tarafından İstanbul'da basılan "Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük" adlı eserde, Lozan Antlaşması süreci işlenmiştir. Bu süreçteki hazırlık, görüşme konuları, katılan devletler, görüşmelerin kesintiye uğraması ve antlaşma maddeleri ortaya konulmuştur. Lozan'a giden Türk heyetine dair bir görsel de paylaşılmıştır. En nihayetinde eserin liseler için anlaşılır ve ilgi çekici olduğu ve bilimsel bir yönünün de bulunduğu görülmektedir.

18 Mumcu, Ahmet-Su, Mükerrerem K, *Lise ve Dengi Okullar İçin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,2000, s.167-173.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1934 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne hazırlattırılan “*Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*” kitabı, 1958 yılında Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'ın hazırladığı “*Liseler İçin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” kitabı, 1973 yılında Mükerrerem Kamil Su ve Kamil Su'nun hazırladığı “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” kitabı, 1976 yılında Enver Behnan Şapolyo'nun hazırladığı “*Liseler İçin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” kitabı ve 2000 yılında Ahmet Mumcu ve Mükerrerem K.Su'nun hazırladığı “*Lise ve Dengi Okullar İçin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*” kitapları incelenmiştir.

Yukarıda belirtilen kitaplarda yapılan incelemelerde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. 1934 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlattığı kitap “*Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*”, 1958 yılında Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'ın hazırladığı kitap “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*”, 1973 yılında Mükerrerem Kamil Su ve Kamil Su'nun hazırladığı kitap “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 1976 yılında Enver Behnan Şapolyo'nun hazırladığı kitap “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” başlığı altında hazırlanmışken 2000 yılında Ahmet Mumcu ve Mükerrerem K.Su'nun hazırladığı kitap “*Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*” başlığı altında hazırlanmıştır. Yani 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden sonra hazırlanan kitaplara “İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” kelimeleri eklenmiştir.
2. 1934 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlattığı “*Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” ve 1958 yılında Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'ın hazırladığı “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” kitabında konu başlığı Lozan Muahedesi olarak geçerken daha sonraki tarihlerde hazırlanan kitaplarda konu başlığı Lozan Antlaşması olarak geçmiştir. Yani geçmişten yakın zaman geldikçe kitapların dilinde bir sadeleşme görülmüştür.
3. 1934 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlattığı “*Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı kitapta 1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat kendisinin hazırladığı “*Nutuk*”tan alıntı yapılmıştır. Bu alıntı da Mustafa Kemal Paşa'nın konuyla ilgili görüşü net biçimde ortaya konmuştur. Ancak daha sonraki kitaplarda Nutuk' dan hiç alıntı yapılmamıştır.
4. 1976 yılında Enver Behnan Şapolyo'nun hazırladığı “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*” adlı kitapta Lozan Konferansı'nda yaşanan ikili diya-

loglara da yer verilmiştir. Örneğin; I. Lozan Konferansı'nın kesintiye uğraması üzerine Türk gazeteciler İsmet Paşa'ya:

-Ne oldu Paşa?

Dedikleri zaman:

-Ne olacak? Hiç... Esaret altına girmeyi kabul etmedik? diye cevap verdi.

Bu diyalogdan anlaşıldığı üzere Lozan'da Türk heyeti Batılı devletlere karşı kararlı, onurlu ve Türk milletinin geleceğini düşünen bir dış politika izlemiştir. Bu nedenle savaşı göze alıp gerekli durumda görüşmeleri yarıda bırakıp Ankara'ya dönebilmiştir.

İkinci Lozan Konferansı sona erip 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalandığı zaman yine Türk gazeteciler İsmet Paşa'ya intibalarını sordukları zaman:

-İşte görüyorsunuz, mektepte imtihan verdik, çıkıyoruz! Dedi.

5- 1934 yılında 2000 yılına kadar hazırlana kitaplarda konunun anlaşılabilir ve anlaşılabilir tarafları öğrencilerin daha kolay kavraması için maddeler halinde verilmiştir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, Mustafa, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1998.
- Adıvar, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul,1973.
- Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A.Ş Basımevi, İstanbul,1969.
- Gönlübol-Mehmet –Sarı, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz, C. I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2016.
- Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927*, Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,2004.
- Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara,1990.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul,1976.
- Mumcu, Ahmet-Su, Mükerrerem K, *Lise ve Dengi Okullar İçin Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,2000.
- Su, Mükarrem Kamil-Su, Kamil, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kanaat Yayınları, İstanbul,1973.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt IV*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1991.
- Tarih IV*, Devlet Matbaası, İstanbul,1934, (Görev Kitap ve Yayıncılık Tic. Lim. Şirketi), İstanbul,2019.
- Türk istiklal Harbi ve Mondros Müttarekesi ve Tatbikatı I*, Genelkurmay Basımevi Ankara,1992.
- Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi 3. Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1994.
- Umar, Bilge, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul,2002.
- Yazgan, Fahriye-Serdarlar, Neriman, *Yeni Lise Kitapları Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul,1958.